DOI: 10.29135/std.748904
Sanat Tarihi Dergisi, 29/2, Ekim|*October*, 2020, 895-911. Araştırma | *Research*

KIRIM BAHÇESARAY'DAN HANSARAY ALTIN ÇEŞME*

HANSARAY ALTIN ÇEŞME FROM BAHÇESARAY, CRIMEA*

Aygül UÇAR*
Bozkurt ERSOY**

Öz

Türk-İslam sanatına ait etkilerin kuzeyde ulaştığı son noktalardan biri olan Kırım'ın Bahçesaray kenti Osmanlı etkili yapılarla dikkati çekmektedir. Kırım Hanlığı'na başkentlik yapan bu kentte, hanlığın sarayı olan Hansaray bulunmaktadır. Mimari kuruluşu bakımından Topkapı Sarayı'nın küçük bir benzeri olan Hansaray, süslemeleriyle de Osmanlı etkilerini yoğun olarak yansıtmaktadır. Hansaray'ın inşasında İstanbul'dan getirilen mimar ve sanatçıların çalıştırılması, Osmanlı'nın merkezi İstanbul'daki motiflerin Kırım Hanlığı'nın merkezi Bahçesaray'a taşınmasına sebep olmuştur. Hansaray'ın II. Avlusundaki Taşlık, buda bulunan iki çeşmesiyle özel bir mekandır. Bu çeşmelerden biri olan Altın Çeşme, temel tasarımı, cephe düzeni ve süslemeleriyle Osmanlı çeşme mimarisinin Lâle Dönemi üslubu özelliklerini taşımaktadır. Bu çalışmada Hansaray Altın Çeşme'nin temel tasarımı, cephe düzeni ve süslemeleriyle tanıtılması, Osmanlı çeşme mimarisi içerisindeki yerinin saptanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kırım, Bahçesaray, Hansaray, Altın Çeşme, Lâle Dönemi üslubu, çeşme*

Abstract

As one of the farthest points in the north influenced by effects of Turkish-Islamic arts, Bahçesaray City of Crimea draws attention with its Ottoman influenced buildings. Having served as the capital city of Crimean Khanate, this city is home to Hansaray, the palace of the Khanate. Being a smaller example of Topkapı Palace in regard of architectural layout, Hansaray also strongly reflects Ottoman influenced in its decorations. With architects and artists imported from İstanbul for construction on Hansaray, motifs from İstanbul, the centre of Ottoman Empire, were transplanted to Bahçesaray, the centre of

* Bu makale, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda 2009 yılında Prof. Dr. Bozkurt ERSOY danışmanlığında tamamlanan "Kırım Bahçesaray'daki Türk-İslam Eserlerinde Süsleme" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* This article is produced from the master thesis titled "The Ornamentation of Turkish-Islamic Constructions in Crimea-Bakchesaray" which was completed in 2009 under the supervision of Prof. Dr. Bozkurt ERSOY, in Ege University, Institute of Social Sciences, Department of Art History.

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü-Türk Sanatı Anabilim Dalı, İzmir. ORCID ID: 0000-0002-6399-970X ♦ E-mail: aygul.ucar@ege.edu.tr

*** Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, emekli öğretim üyesi, İzmir. ORCID ID: 0000-0002-1325-1330 ♦ E-mail: ersoybozkurt@gmail.com

Geliş Tarihi | Received: 06.06.2020 *Kabul Tarihi | Accepted: 08.10.2020*

the Crimean Khanate. The stone garden (Taşlık) in the Second Courtyard of Hansaray is a special location with its two fountains. One of these, the Golden Fountain (Altın Çeşme), carries the Tulip Era characteristics of Ottoman fountain architecture with its basic design, façade arrangement and decorations.

The Golden Fountain is a single façade water feature with a rectangular reservoir, built of squared stones. The marble drinking fountain at the front face of the structure calls attention with its extensive embellishments. The fountain is decorated with motifs of Classical Ottoman, European Baroque and Rococo styles. A large part of decorations being coated with golden gilt has resulted in the structure being named as the Golden Fountain. The fountain is comprised of two part, namely the mirror and the top panel. The top panel is decorated with compositions of Classical Ottoman origin like muqarnas (stalactite) row, palmette, roumi and bent branch. The mirror part is decorated with European Baroque and Rococo style motifs including kavsar with sun motif based on clam shell motif, fruit plates bedecked with various fruits and rose plants growing out of a kantharos-like container. These motifs are not just found on the fountain, but also on architectural elements of many buildings erected in Hansaray in the same period, as well as on gravestones found in its private cemetery. According to its inscriptions the Golden Fountain was built by Ḳaplan Girāy Ḫān in 1146 Hegira (1733-34 Gregorian). The fountain bears properties similar to Ottoman Tulip Era style fountains in regard of its materials, architectural layout and decorations. It date of construction also supports this inference. The fact that the region has remained under Ottoman patronage for long years is the main reason for the artistic styles seen in Ottoman culture are seen on many Turkish-Islamic influenced buildings in this region at the same time as they are seen in Ottoman lands.

This study aims to present and explain basic design, façade arrangement and decorations of Altın Çeşme in Hansaray, and to determine its place in Ottoman fountain architecture.

Keywords: *Crimea, Bahçesaray, Hansaray, Altın Çeşme, Tulip Era style, fountain*

Giriş

Karadeniz'in kuzeyinde bulunan ve jeopolitik açıdan büyük bir önem taşıyan Kırım, ilk çağlardan günümüze kadar önemli bir merkez konumundadır. Bu merkez Türk-İslam sanatının kuzeyde ulaştığı son noktalardan biri olarak da tarihteki yerini almıştır. Kırım Hanlığı Dönemi'nde imar faaliyetlerinin arttığı bölge çok sayıda Türk-İslam etkili yapı ile donatılmıştır. Türk-Moğol ve Altın Ordu Devleti'nden aldıkları zengin kültürel değerler üzerinde şekillenen Kırım Hanlığı, XV. yüzyıl ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren ise Rus ve Batı etkisi altında kalarak kültürlerarası etkileşimlere ev sahipliği yapmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olarak egemenliğin sürdürüldüğü yıllarda Kırım'da çok sayıda cami, han, medrese, türbe, hamam gibi mimari eser inşa edilmiştir. Ancak, 1944 yılından 1991 yılı sonuna dek süren komünist rejim döneminde Tatar kimliği yok edilmeye çalışılmış[1], Kırım'ın Türk-İslâm geçmişine ait eserlerin büyük bir kısmı ortadan kaldırılmıştır. Kırım'da, günümüze ulaşabilen eserler sayıca az olsa da, bunlar mimarileri ve süsleme özellikleriyle hem Türk-İslam sanatı hem de dünya sanat tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kırım Hanlığı'nın merkezi olan Bahçesaray, Türk-İslam dönemine ait çok sayıda eserle ön plana çıkmaktadır (Şek. 1). XVII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Kırım'ı ziyaret eden Evliya Çelebi Bahçesaray'da 24 mihrap, 7 han, 4 hamam, 9 saray, 17 çocuk mektebi, 9 tekke, 3 aşevi ve 70 adet çeşme bulunduğunu belirtir.[2] Bu farklı yapı tiplerinin neredeyse her biri Hanlığın yönetim merkezi olan Bahçesaray'daki Hansaray'da mevcuttur.

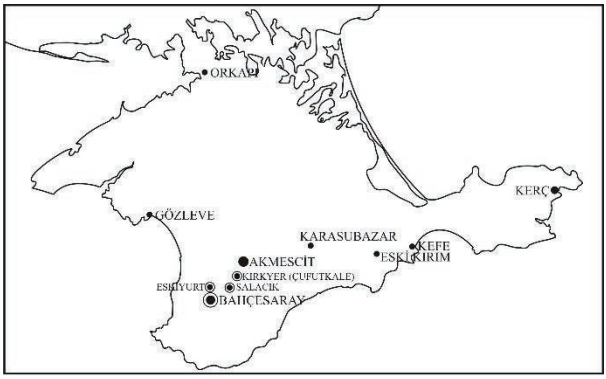

Şek. 1: Kırım'daki önemli yerleşimler.

"Tatar El Hamrası" olarak da adlandırılan Hansaray divanhane; selamlık, harem, cami, mescit, türbe, hamam, ahır vb. farklı yapılardan oluşan bir külliyedir (Fot.1, Şek.2). XVI. yüzyılın ilk yarısında kurulan ve zaman içinde yeni binaların eklenmesi ve mevcut binalarda yapılan onarımlarla bugünkü şeklini alan saray genel görünümü açısından Topkapı Sarayı'na benzemektedir. Kırım Hanları'nın İstanbul'da yetişmeleri, Hansaray'ın inşasında İstanbul'dan getirilen mimar ve sanatçıların çalıştırılması bu benzerliğin temel nedenidir.[3]

1 Bala, 1997,760. Hablemitoğlu, 2002; Sertçelik, 1999; Özcan, 2002; Şahin, 2015.

2 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1970, 213-214.

3 Kuyulu Ersoy, 2002, 397.

Fot. 1:
Hansaray'ın genel görünüşü.

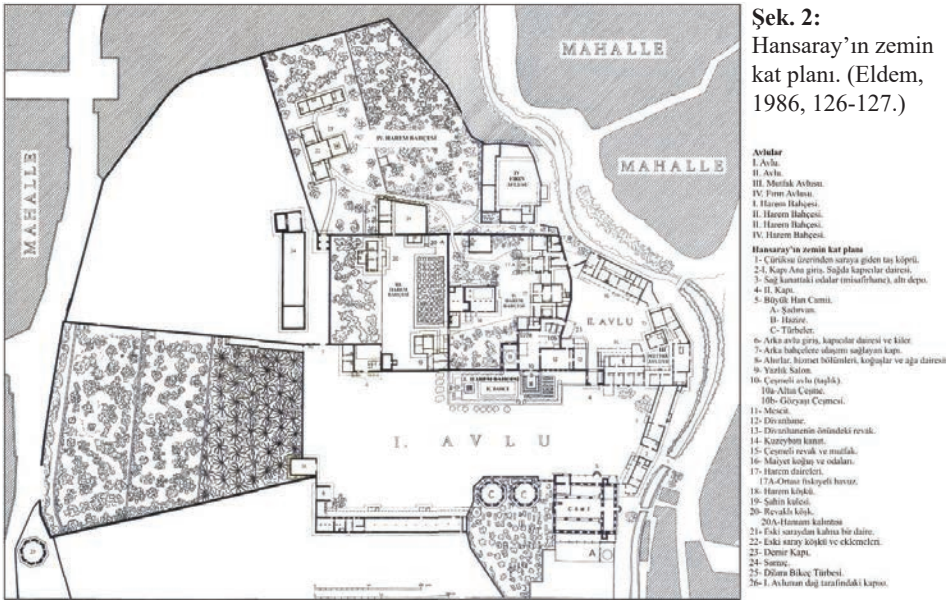

Şek. 2:
Hansaray'ın zemin kat planı. (Eldem, 1986, 126-127.)

XVI. yüzyılın başlarında Kırım Hanı I. Mengli Giray Han döneminde inşasına başlanan Hansaray, 1739'da Kırım'ın Ruslar tarafından zapt edilmesiyle yağmalanmış ve kısmen yakılmıştır. Zarar görmüş kısımları II. Selamet Giray Han zamanında (1740-43 yıllarında) tamir edilen saraya bir cami ve divanhane binası eklendiği bilinmektedir. Kırım'ın 1783'te Rus hakimiyetine girmesinin ardından II. Katerina Bahçesaray'ı ziyareti sebebiyle 1784-87 yıllarında Hansaray'da büyük bir onarım yapılmıştır. 1854-56 yıllarında hastane olarak kullanılan saray tahrip edilmiş, 1858-93 yıllarında tekrar onarım görmüştür. Saray 1955'te Tarih ve Mimari Müzesi'ne dönüştürülmüştür.[4]

4 Sarayın çeşitli zamanlardaki restorasyon ve tamiratları hakkında bk. Barthold, 1961, 226;

Bu makalede Hansaray'ın II. Avlusundan ulaşılan ve Taşlık / Çeşmeli Avlu olarak adlandırılan mekanda yer alan iki çeşmeden biri olan Altın Çeşme süsleme özellikleriyle tanıtılacak ve Osmanlı çeşme mimarisi içindeki yerinin saptanmasına çalışılacaktır.

Altın Çeşme

Altın Çeşme, Hansaray'da II. Avluda bulunan ve sarayın en eski kısımlarından biri olan Demir Kapı'dan[5] (Şek.3'deki 23 numaralı mekan) ulaşılan Taşlık'ta yer almaktadır (Fot.2). Taşlık'ta, Altın Çeşme (Şek.3'deki 10a numaralı mekan) ile birlikte Gözyaşı Çeşmesi'nin (Şek.3'deki 10b numaralı mekan) de bulunması, buranın "Çeşmeli Avlu" olarak da anılmasına neden olmuştur. Bu avlu Divanhane (Şek.2'deki 12 numaralı mekan), Havuzlu Oda (Şek.3'deki 9 numaralı mekan) ve Mescide (Şek.3'deki 11 numaralı mekan) ulaşımın sağlandığı ortak bir mekandır.

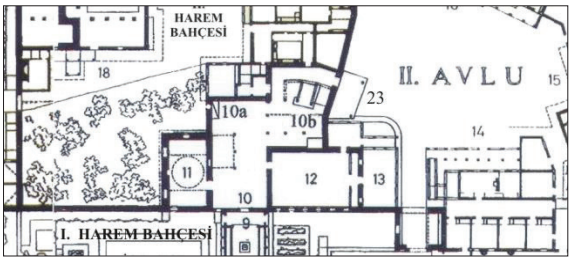

Şek. 3: Altın Çeşme'nin konumu. (Eldem, 1986, 126-127.)

Taşlığın güneydoğusunda bulunan çeşmenin Altın Çeşme olarak adlandırılması üzerindeki bezemelerin büyük bir kısmının altın yaldızlı olmasından kaynaklanmaktadır (Fot.2). Yapı, kitabesine göre 1733 yılında Kaplan Giray Han tarafından yaptırılmıştır[6]. Kesme taşlarla inşa edilmiş dikdörtgen hazneli yapının üzeri düz bir çatıyla örtülmüştür. Deponun taşlığa bakan geniş ön yüzeyine ise mermer bir çeşme gömülmüştür (Fot.3).

Fot. 2: Altın Çeşme'nin konumu.

Dikey dikdörtgen şekilli, ayna ve üst pano olmak üzere iki bölümden oluşan mermer çeşme, süslemelerinde Klasik Osmanlı ve Barok kökenli motiflerin bir arada kullanılmış olmasıyla yoğun bir bezeme programına sahiptir (Şek.4).

Yakbosan, 1964, 142-145; Kravets- Lopusinskya, 1985, 313-320; Kançal-Ferrari, 2005, 60-99.

5 Demir Kapı hakkında tarihsel bilgi için bkz.,Barthold, 1961, 226; Yakbosan, 1964, 143; Dombrovskogo, 1977,32; Haiworonski, 2004, 30-32.

6 Haiworonski, 2004, 39.

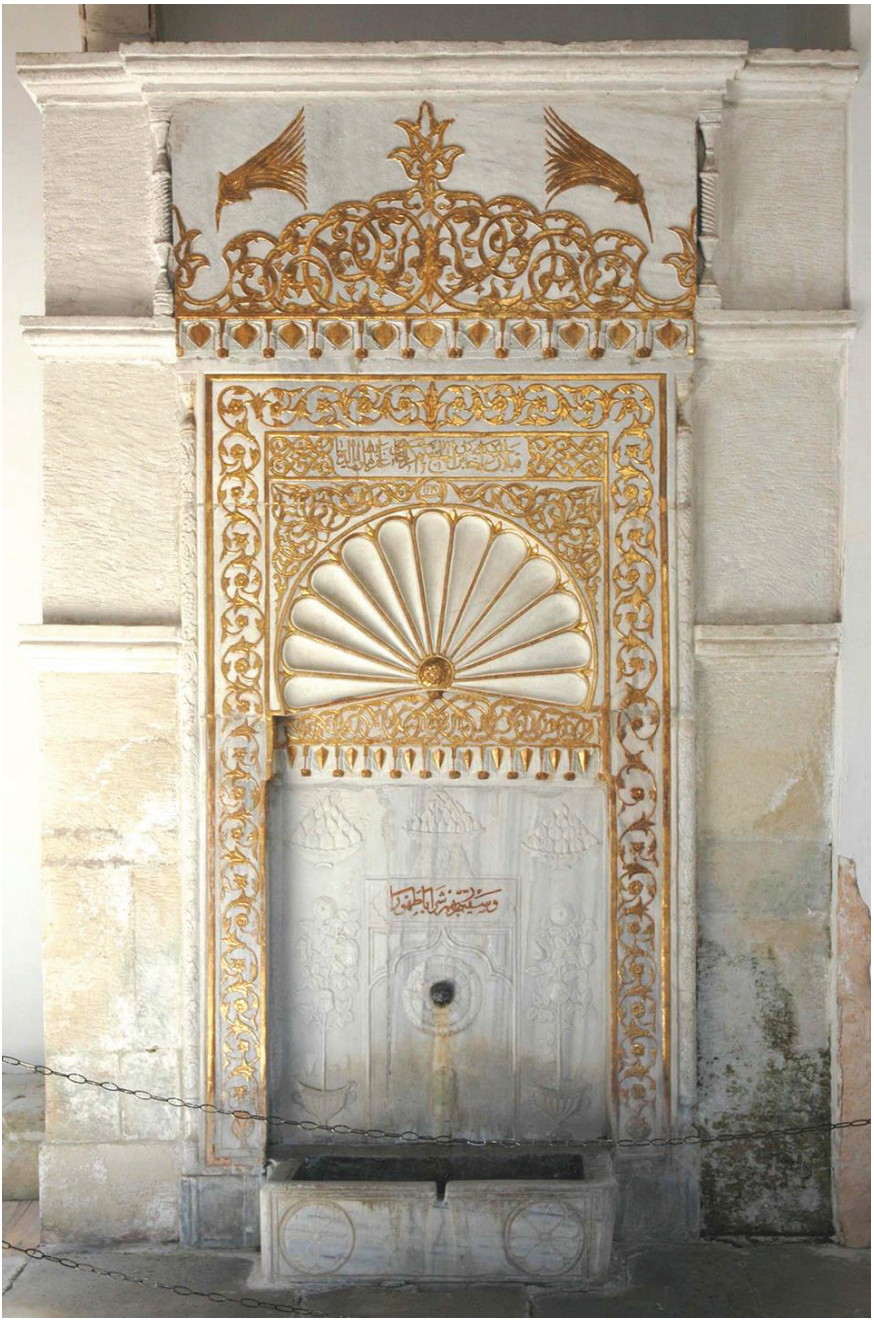

Fot. 3: Hansaray, Altın Çeşme. Genel görünüş.

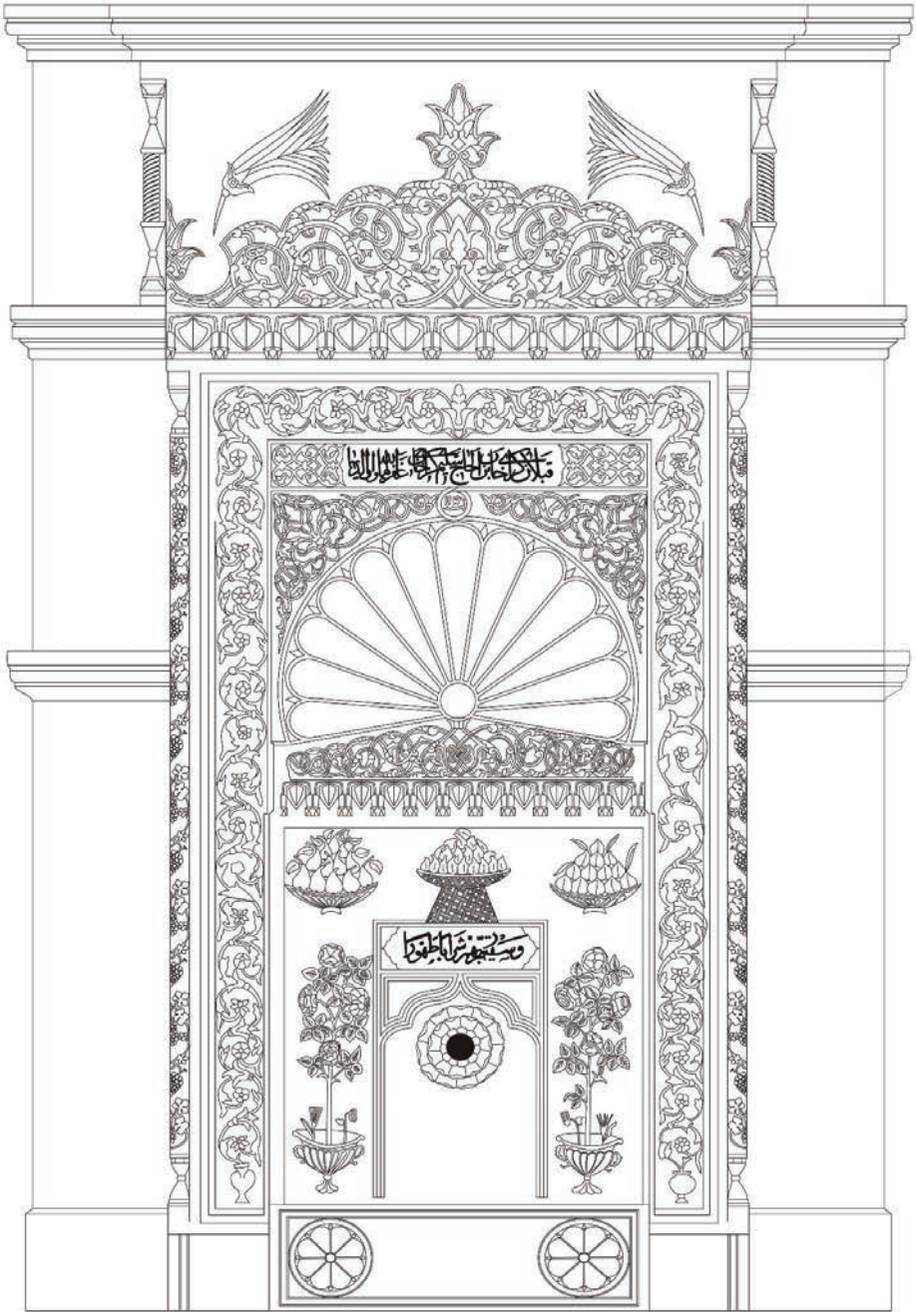

Şek. 4: Hansaray, Altın Çeşme. Genel görünüşün çizimi.

Yatay dikdörtgen üst pano iki yandan kum saati şeklinde kaidesi ve başlığı olan burmalı sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Klasik motiflerin hakim olduğu panoda bir sıra mukarnas dizisinin üzeri palmet, rûmî ve kıvrık dallarla oluşturulmuş kompozisyonla hareketlendirilmiştir (Şek.5). Geçme düzenindeki kompozisyon yanlarda birer yarım palmetle başlamış, dilimli kemer oluşturduktan sonra üst kısmı tam bir palmetle taçlandırılmıştır. Bu kompozisyonun üstünde ise iki yanda, ayna simetrisiyle stilize birer lâle motifi yerleştirildiği görülmektedir. 1940'lı yıllara ait bir fotoğrafta panonun üst kısmında püsküllü perde motifi bulunduğu dikkati çekmektedir[7]. Perde motifi günümüze ulaşamamıştır.

Çeşmenin aynası üst panoda olduğu gibi iki yandan kum saati şeklinde kaide ve başlığı bulunan birer sütünce ile sınırlandırılmıştır. Bu aynanın süslenmesinde ise Barok motiflerin yoğunluğu dikkati çekmektedir. Sütuncelerin üzeri kabartma olarak yapılmış asma yaprakları ve üzüm salkımlarından oluşan bir süsleme ile hareketlendirilen ayna üç yönden bir sıra bordürle kuşatılmıştır. Simetrik olarak yapılmış bordür, iki yandan birer vazo içinden çıkan "S" kıvrımlı bir dalın stilize yapraklar ve çiçek motifleriyle hareketlendirilip, ortada bir yaprakla birleştirilmesi şeklindedir. Yaprak ve çiçeklere ait detaylar kazınarak belirginleştirilmiştir.

Çeşmenin fazla derin olmayan nişinin kavsarası, güneşi anımsatan radyal dilimli bir kompozisyonla kaplanmıştır. Aslında bu kompozisyon, Avrupa'nın Barok ve Rokoko üslûplarında yeniden canlanan Antik istiridye kabuğu motifinden kaynaklanmaktadır. Kavsara kemeri, köşelikleri de içine alacak şekilde ince bir şeritle kuşatılmıştır. Şerit ortada düğüm yapmış ve içine *Sene 1146* (M. 1733-1734) tarihi yazılmıştır. Kavsaranın altında kalan bölüm (Şek.6), kavsara köşelikleri (Şek.7) ve kavsara üzerinde yer alan kitabe kartuşunun yanları kabartma teknikli, geçmeli kıvrık dal ve rûmî motiflerinden oluşan bitkisel bir kompozisyonla süslenmiştir. Motiflerin yüzeyi oluklu oyma tekniğiyle işlenmiştir. Ayna ile kavsara arasında kalan bölüme bir sıra yatay mukarnas dizisi yerleştirilmiştir. Çeşmenin inşa kitabesi çiçek şekilli kavsaranın üst kısmındaki yatay dikdörtgen şekilli bölümde yer almaktadır.

Kitabenin transkripsiyonu şöyledir: *Ḳaplan Girāy Ḫān bin el-ḥāc Selīm Girāy Ḫān ġafer Allāhu lehümā ve'l-vālideyhimā*[8]

Değişik süsleme programıyla ön plana çıkan aynanın ortasında bir rozet, bu rozetin içinde aslan başlı bir lüle, rozetin üzerinde silmeyle oluşturulmuş dilimli bir kaş kemer ve kaş kemerin üzerinde bir kartuş içerisine yazılmış su ile ilgili bir ayet[9] kitabesi yer almaktadır (Fot.4).

Kitabenin transkripsiyonu şöyledir: *Ve sekâhum rabbuhum şarâben tahûrâ*

7 Fotoğraf için bk. Dlujnevskaya, vd., 2006, 174.

8 Çeşme kitabesinin okunması sırasında yardımını gördüğümüz Sayın Prof. Dr. Sedat Bayrakal'a teşekkür ederiz.

9 Kur'an-ı Kerim, El-İnsan suresi, 21. ayet.

Şek. 5: Tepeliğin çizimi.

Şek. 6: Çeşme nişini örten kavsaranın altında yer alan süslemenin çizimi.

Şek. 7:
Kemer köşeliğinin
çizimi.

Kemerin yan taraflarında, altta kantharos benzeri bir kap içerisine çiçekler üst tarafına ise üç adet tabak içerisinde meyve motifleri işlenmiştir (Fot.4, Şek.8). Kantharos dışa çekik dilimli bir ağıza, kaideye doğru daralan dilimli bir gövdeye ve dilimli konik kaideye sahiptir. Bu kabın içinden bir gül bitkisi ile farklı iki lâle çıkmaktadır. Gül bitkisinde değişik açılarıyla açmış vaziyette dört gül vardır. Bunlardan en alttaki geriye dönük, iki yandakiler profilden, en üstteki ise öne dönük betimlenmiştir.

Fot. 4: Ayna taşının ayrıntısı.

Üst kısımda üç adet meyve tabağı vardır. Bunlardan iki yandaki tabak dilimli ağız kenarlı, dilimli yayvan gövdeli ve kısa kaideli bir forma sahipken; ortadaki sepet örgü bezemeli olan tazzo biçimli kap yayvan gövdeli ve yüksek ayaklıdır. Bu tabaklar içinde yer alan meyveler soldan sağa doğru sırasıyla armut, incir ve şeftalidir. Meyvelerin ve yapraklarının detayları kazıma olarak verilmiştir.

Şek. 8: Ayna taşındaki süslemenin çizimi.

Çeşmenin önüne, dışa taşıntı yapan dikdörtgen kesitli bir tekne yerleştirilmiştir. Silmelerle dikdörtgen bir çerçeve oluşturulmuş teknenin iki kenarına birer gülbezek işlenmiştir (Şek.9-10). Sekiz taç yaprağa sahip birer çiçek motifi şeklindeki gülbezeklerden soldakinde yaprakların birleşme yerleri daire şekilli, sağdaki ise ok ucu şekilli kabartmalarla hareketlendirilmiştir.

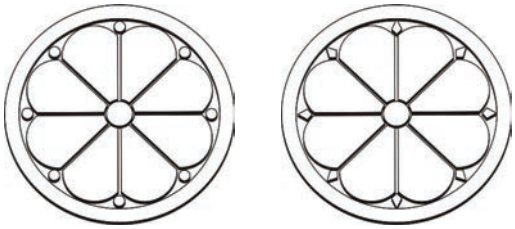

Şek. 9-10:
Teknede yer alan gülbezekler.

Değerlendirme ve Sonuç

Kırım Hanlığı'nın başkenti Bahçesaray Türk-İslam sanatına ait etkilerin kuzeyde ulaştığı son noktalardan biri olarak oldukça önemli bir yerdir. Hanlığın sarayı olan Hansaray ise mimari kuruluşu bakımından Topkapı Sarayı'nın küçük bir benzeridir. Kırım hanlarının İstanbul'da yetişmeleri, Hansaray'ın inşasında İstanbul'dan getirilen mimar ve sanatçıların çalıştırılması[10], şüphesiz burada da İstanbul'dakinden pek farklı olmayan bir sarayın inşasını gerektirmiştir. Bu etkiyi saraydaki pek çok farklı yapıdan ve bu yapıları süsleyen motiflerden okumak mümkündür. Hansaray Altın Çeşme, temel tasarımı, cephe düzeni ve süslemeleriyle Osmanlı çeşme mimarisinin Lâle Dönemi üslubu özelliklerini taşıyan bir örnek olarak saraydaki yerini almıştır.

Suya ve estetik tasarımlı su yapılarına verilen önemin arttığı Lâle Dönemi (1703-1730) geleneksel Osmanlı üslubundan batı üsluplarına geçiş dönemidir. Dönem 1730 yılındaki Patrona Halil İsyanı ile kapanmış olsa da, çeşme mimarisine olan etkileri 18. yüzyıl sonlarına dek devam etmiştir. Bu dönem çeşmeleri malzeme kullanımından tasarıma kadar pek çok ortak özelliğe sahiptir.[11] Bu özellikler başta İstanbul olmak üzere Kırım gibi uzak coğrafyadaki yapılarda da yoğun bir şekilde hissedilmektedir.

Altın Çeşme tasarımı açısından depolu ve tek yüzlü bir çeşmedir. Çeşmenin inşasında kesme taş kullanılmış olup, ön cepheye yerleştirilen çeşme bölümü mermerdir. Banisi ise Kırım hanı Kaplan Giray Han'dır. Lâle Dönemi üslubundaki çeşmelerin büyük çoğunluğunun *depolu* inşa edildiği ve mermer malzemeli olduğu görülmektedir. *Mermer malzeme* kullanımının bu dönem diğer dönemlere göre artış gösterdiği, bu malzemeyle inşa edilen çeşmelerin banilerinin çoğunlukla sultan ya da paşa olduğu bilinmektedir. [12]

Altın Çeşme'nin cephesindeki en belirgin unsurlarından biri, fazla derin olmayan nişini örten istiridye kabuğu şeklindeki *kavsara*sıdır. Batılılaşma Dönemi'yle kullanımı sıkça görülen istiridye kabuğu şeklindeki kavsaralar başta İstanbul olmak üzere Anadolu'daki pek çok çeşmede uygulanmıştır. Merkezindeki küçük bir rozetten dışa doğru genişleyen ışınsal düzendeki dilimlerle oluşturulan bu kavsaraların güneş

10 Kuyulu Ersoy, 2002, 397.

11 Özdeniz,1995, 60.

12 Koçyiğit, 2014, 312.

huzmelerini çağrıştırması bunların bazı araştırmacılar tarafından güneş olarak da adlandırılmasına neden olmuştur.[13] Yaşamın devam ettirilmesi için gerekli iki temel unsurun su ve güneş olduğu göz önünde bulundurulursa, çeşmenin aynası bir bütün olarak değerlendirildiğinde, gül, lâle gibi bitkiler ile incir, armut gibi çeşitli meyvelerin büyümesi için gerekli olan güneşin kavsaraya işlendiği, suyun ise ana işlevi bu olan yapıdan akıtıldığı düşünülebilir. Bu kavsaranın benzerleri başta İstanbul olmak üzere, İzmir gibi çeşitli kentlerdeki anıtsal yapılar ile konutlar bünyesindeki çeşmelerde görülmektedir. İstanbul Tersane Emini Hacı Ahmet Ağa Çeşmesi (1721)[14], Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi (1732)[15], Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin (1732) küçük boyutlu çeşmeleri[16], İzmir Odunkapı Cami Çeşmesi (1738-9)[17] ve Tuzcu Mahallesi, Sarmaşıklı Ev Çeşmesi (18. yüzyıl)[18] bu kavsaraya sahip örnekler arasında sayılabilir. Rozet çiçek şeklindeki bu kompozisyonun kullanımı bu dönem moda olmuş, sadece çeşmelerde değil, İzmir Ali Ağa Camisi Haziresi'nde olduğu gibi mezar taşlar*ında*[19] (Fot.5) ve *lüle*[20] (Fot.6) gibi farklı eserler üzerinde de kendine yer bulmuştur.

Fot. 5: İzmir Ali Ağa Camisi haziresinden mezar taşı örneği (Daş, 2008, 22.)

Fot. 6: Pipo örneği (Uçar, 2019a, 131).

Yoğun bir süsleme programına sahip Altın Çeşme'de klasik motifler ile Barok motifler harmanlanmıştır. Klasik motiflerde palmet, rûmî ve kıvrık dalların farklı kompozisyonla kullanımları ile mukarnas dizisi kullanımı dikkati çekmektedir. Altın Çeşme'nin üst panosunu süsleyen geçme düzenindeki kıvrık dal ve palmetlerle süslü tepelik örneklerine özellikle Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da pek çok çeşmede

13 Daş, 2012, 164.

14 Özdeniz,1995, 146.

15 Barışta, 1991, 3.

16 Barışta, 1995, 75.

17 Gültekin, 2013, 36.

18 Uçar, A. 2016, 266.

19 Daş, 2008, 22.

20 Uçar, H. 2019a, 131; Uçar, H., 2019b, 367.

rastlanılmaktadır. Tersane Emini Hacı Ahmet Ağa Çeşmesi (1721)[21], III. Ahmet Han Kütüphane Çeşmesi (1719)[22] ve Tuzcu Mahallesi, 773 Sokak, 2909 ada 3 parsel üzerindeki konutun çeşmesi (18. yüzyıl)[23] bu türde tepeliklere sahip örnekler arasındadır.

◄ **Fot. 7:** Vazo tasvirli seramik (Atasoy-Raby,1989, Kat. No.321).

► **Fot. 8-9:** Vazo tasvirli cilt ve minyatür örnekleri (Atasoy, 2011, 160).

Altın Çeşme'nin aynası vazolu çiçeklerden oluşmuş natürmortlara yer verilmiştir. Antik dönem kökenli bir kap içinden çıkan gül bitkisinin çiçek ve yapraklarıyla betimlendiği bu natürmortlarda, gül çiçeği farklı açılardan verilmiştir. Lâle D*önemi*'nin karakteristik kompozisyonlarından olan vazolu çiçeklerin Osmanlı'daki ilk örneği Bursa Yeşil Türbe mihrabında (1421) *görülmüş,*[24] 15. ve 16. yüzyılda çini, seramik (Fot.7), cilt (Fot.8), minyatür (Fot.9) gibi farklı sanat dallarında kullanılmış,[25] 17. ve 18. yüzyılda ise imparatorluğun tüm bölgelerine yayılmıştır.[26] *İbrahim Çeşme (1699)*[27] benzer tasvirli çeşmelerin Edirne örneği, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi (1732)[28], Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (1731)[29] , Tophane Meydan Çeşmesi (1732)[30], III. Ahmet Çeşmesi (1728)[31] Kemankeş Çeşmesi (1732)[32] ve Niksar Halil Efendi Çeşmesi (1710)[33] İstanbul örnekleri arasındadır. Vazolu çiçeklerin benzer örneklerini ise Hansaray'ın haziresindeki mezar taşlarında (Fot.10), Harem köşkünün sofaya açılan kapısının ahşap sövesinde (Fot.11) bolca bulmak mümkündür.

21 Özdeniz,1995, 146.
22 Koçyiğit, 2014, 296.
23 Uçar, A. 2016, 269-270.
24 Akar, 1969, 268.
25 Uysal, 1988, 43.
26 Kuyulu, 2000, 25.
27 Karademir, 2019, 130.
28 Barışta, 1991, 3.
29 Barışta, 1991, 26.
30 Koçyiğit, 2019, 347.
31 Tali, 2009, 49-50.
32 Barışta, 1991, 53.
33 Atak, 2018, 86.

Fot. 10-11: Hansaray'dan vazolu çiçek örnekleri.

Tabak içindeki meyve tasvirleri Altın Çeşme'nin süslemesinde dikkati çeken diğer bir kompozisyondur. Osmanlı süsleme sanatları içerisinde en erken örneği Edirne Muradiye Camisi'nin mescid mekanında görülen meyve tasvirleri, 16. yüzyıl yapılarında sıkça kullanılmış, Lâle Dönemi'yle birlikte özellikle çeşme cephelerine ve lahit tipi mezarların yüzeylerine aktarılmıştır.[34] Bereketzade Çeşmesi (1732)[35], Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi (1732)[36], Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (1731)[37], Kemankeş Çeşmesi (1732)[38] meyve tabaklı natürmortlara sahip çeşme İstanbul örneklerindendir. Bu tür natürmortlar Hansaray haziresindeki mezar taşlarında (Fot.12) ve III. Ahmet Yemiş Odasını hatırlatan Hansaray Altın Oda'da sıkça (Fot.13) kullanılmıştır.

Fot. 12-13: Hansaray'dan meyveli natürmort örnekleri.

Kırım tarih öncesinden itibaren birçok kültürün, daha çok da Türklerin yerleşim alanı olmuş ve yaklaşık 300 yıl boyunca Osmanlı himayesinde kalmış bir bölgedir. Osmanlılarla yaşanan siyasi birliktelik beraberinde kültürel etkileşimi de getirmiş ve bu kültürel etkileşimin sonucu olarak da bölgede Türk-İslam etkili pek çok yapı inşa edilmiştir. Hansaray Altın Çeşme, malzemesi, mimari kuruluşu ve süslemeleri açısından Osmanlı'nın Lâle Dönemi üsluplu çeşmeleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Söz konusu çeşme, Osmanlı'nın Kırım üzerinde sadece siyasi alanda değil, sanat alanında da etkili olduğunun bir göstergesi olarak gelecek kuşaklara aktarılması gereken önemli bir belgedir.

34 Cantay, 2008, 39-40.

35 Beyfidan, 2018, 229.

36 Barışta, 1991, 3.

37 Barışta, 1991, 26.

38 Barışta, 1991, 53.

KAYNAKÇA

Akar, A. (1969). "Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri", *Vakıflar Dergisi*, *8*, Ankara, 267-272.

Atak, E. (2018). "Osmanlı Mimarisinde Lâle Devri Üslûbu (Anadolu'daki Yansımalar)", *Turkish Studies*,*13/10*,Spring 2018, 57-86.

Atasoy, N. (2011). *Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Atasoy, N. - Raby, J. (1989). Iznik The Pottery of Ottoman Turkey, London: Alexandra Press.

Bala, M. (1997). "Kırım" (Tarih maddesi), İslam Ansiklopedisi, *6*, Eskişehir, 756-762.

Barışta, H. Ö. (1989), *İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barışta, H. Ö. (1991). İstanbul Çeşmeleri Beyoğlu Cihetindeki Meyva Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi-Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi-Kemankeş Çeşmesi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barışta, H. Ö. (1995). İstanbul Çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi,, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barthold, W. (1961). "Bahçesaray", İslam Ansiklopedisi, 13.Cüz, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 225-227.

Beyfidan, D. (2018). *19. Yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri*, Pamukkale Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Cantay, G. (2008). "Türk Süsleme Sanatında Meyve", *Turkish Studies*, *3/5*, 32-64.

Daş, E. (2008). "İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık", *Sanat Tarihi Dergisi*, *XVII/2*, 5-22.

Daş, E. (2012). İzmir'de Taş Çiçekler, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Dlujnevskaya, G. V. – Kırımlı, H., Vasilyev, D. D. (2006). *Eski Fotoğraflarda Kırım*, Ankara

Dombrovskogo, O. İ. (1977), *Krıma, Arhitekturnie Pamyatniki*, Simferepol.

Eldem, S. H. (1986). *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, *2*, İstanbul: Türkiye Anit Cevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1970). *11. Cilt* (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman) İstanbul, 1970, s. 196-255.

Gültekin, R. E. (2013). *İzmir Kemeraltı Bölgesi'ndeki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Hablemitoğlu, N. (2002). *Kırım'da Türk Soykırımı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Haıworonskı. O. (2004). *The House of Khans*, Kiev.

Kançal-Ferrari, N. (2005). Kırım'dan Kalan Miras Hansaray, İstanbul: Klasik Yayınları.

Karademir, M. (2019). *Edirne Çeşmeleri*, Konya: Palet Yayınları.

Koçyiğit, F. (2014). "Lâle Devri Çeşmelerinin Karakteristik Özellikleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*, 291-326.

Koçyiğiy, F. (2019), "Osmanlı Mimarisinde Meydan Çeşmeleri", *Akdeniz Sanat*, *13*, 339-354.

Kravets, I. M. - Lopusinskya, E. I. (1985). *Pamyatniki Gradostroitelstva i Arkhitekturi Ukrainskoy SSR*, *2*, Kiev, 262- 336.

Kuyulu Ersoy, İ. (2002). "Kırım Bahçesaray Yerleşimindeki Hansaray Süslemelerinden Örnekler", *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, (08-10 Nisan 2002), Bildiriler*, Kayseri, 397-404.

Kuyulu, İ. (2000). "Anatolian Wall Paintings and Cultural Traditions", *EJOS (Electronical Journal of Oriental Studies)*, *III*, 1-27.

Özcan, K. (2002). Kırım Türklerinin Sürgünü ve Milli Mücadele Hareketi (1944-1990), İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yay.

Özdeniz, E. (1995). İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları.

Sertçelik, S. (1999). "Rus İmparatorluğu'nun Avrupa Yakasında Yaşayan Türklerin Demografik Dağılımı ve Çarlık Rusyası'nın Türklere Yönelik Politikaları", *Türkler*, *XVIII*, 385-399.

Şahin, C. (2015). "Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türklerinin Sürgünü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8/39*, 326-339.

Tali, Ş. (2009). "İstanbul Su Mimarisinde Eminönü Sebillerinin Yeri ve Önemi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, *5*, 47-64.

Uçar, A. (2009). *Kırım Bahçesaray'daki Türk-İslam Eserlerinde Süsleme*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Uçar, A. (2016). "İzmir Konutlarında Çeşme", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *38*, 251-274.

Uçar, H. (2019a). "Archaeological Proof Of Enjoy At Tire Kutu Han: Clay Pipes", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, *19/2*, 119-134.

Uçar, H. (2019b)."A Group of Ottoman Pipes Discovered in the Mosaic Hall at Smyrna Agora, *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III*, İzmir: Ege Yayınları, 357-378.

Uysal, A. O. (1988). "Bolvadin'de Bir Lâle Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, *XXXII (I-II)*, 33-55.

Yakobsan, A. L. (1964). *Sredevekovıy Krım, Oçerki İstorii i İstorii Materialnoy Kulturi*, Leningrad.